

BOLIGBYGGERIET I GRØNLAND

Af bygningsinspektør *O. Himmelstrup*

De grønlandske boligproblemer er stærkt aktuelle. En forbedring af boligstandarden indgår som et af de vigtigste led i arbejdet for at give den grønlandske befolkning tålelige livsvilkår. Det har derfor været af overordentlig stor betydning, at boligstøttefondet i 1953 blev skabt, og der er derved givet muligheder for, at den grønlandske bygherre kan opnå lån af en tilfredsstillende størrelse og med fordelagtige tilskud, renter og afdragsbetingelser. En sådan boligstøtteordning var en absolut betingelse for det store arbejde med forbedring af boligerne, som nu foregår.

Man kan roligt sige, at den grønlandske befolknings boliger indtil for få år siden stort set var på et overordentlig lavt og primitivt stade. Det gode traditionelle hus, opbygget af landets egne materialer, sten og tørv, og med et yderst beskedent tilskud af indført materiale, træ, og endog meget ofte træ, som var skyllet op ved kysterne, var mange steder blevet afløst af træhuset, der - dårligt bygget og dårligt isoleret - slet ikke gav en tilsvarende beskyttelse mod det grønlandske klima som tørvemurshuset. Årsagerne til denne ændring i byggeskikken er mange, men en af de vigtigste har formentlig været den usikkerhed, der har præget administrationen gennem de sidste hundrede år i dette spørgsmål. Den grønlandske bygherre har ikke i disse mange år modtaget en effektiv støtte fra administrationens side. Lige fra de forslag, der blev fremsat i 1836 i den anden grønlandske kommission, hvor man vedtog at udsende afbundne træhuse og samtidig en byggevejledning, har der stået strid om konstruktion, form og planlægning af den grønlandske bolig, og resultatet er blevet, at den grønlandske bygherre har stået meget usikker overfor problemerne og ladet sig påvirke af det byggeri, der fandt sted til statens mange forskelligartede anlæg, og som i hele denne periode væsentligst har bestået af træhuse. Det er derfor naturligt, at han også har ment, at hans bolig skulle være af træ, men som oftest er resultatet blevet overordentlig dårligt, idet der ikke har været tilstrækkelige midler til rådighed og ofte for ringe faglig kunnen.

Der er dog ingen tvivl om, at man en dag også må ophøre med at tale om, at fremtidens boliger i Grønland bør opføres af tørv og sten efter den traditionelle metode. Der er al mulig grund til at rette blikket fremad og overveje nye kon-

Bolig ved udsted i Umanak kommune, opført af træbindingsværk med tørvemur, bestående af bislag og stue. Stuens størrelse er ca. 16 m².

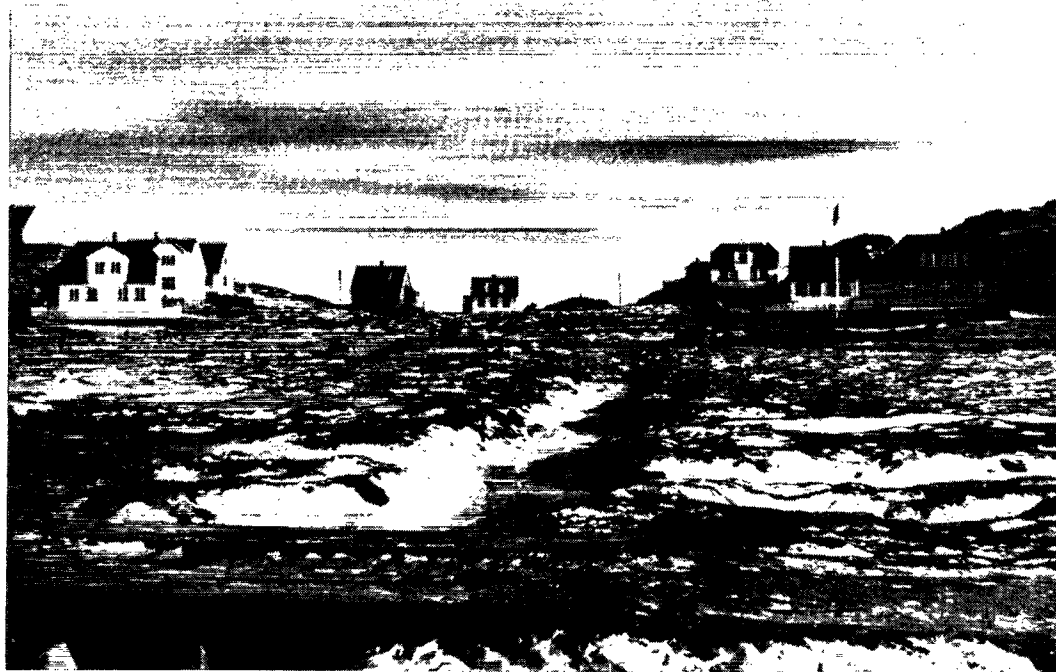
struktionsformer, som ikke alene skal afløse tørvemurshuset, men også træhuset. Dog er det træhus, som nu opføres af den grønlandske bygherre, enten som selvbygger eller udført af fagfolk, en bolig, der slet ikke kan sammenlignes med de tidligere opførte træhuse, idet det isoleringsmæssigt, konstruktions- og styrkemæssigt meget ofte er på højde med, hvad der fordres til statens boliger. Men også denne opførelsesmetode må som nævnt formentlig afløses af en anden konstruktionsform, idet der i dag må anlægges en del nye synspunkter, f. eks. i forbindelse med større brandsikring og større økonomi. Træ er et dyrt materiale at anvende, og vedligeholdelsen af de efterhånden større og større boliger vil fremover hvile tungt på den grønlandske bygherre.

Der er ofte i de sidste 5-6 år blevet fremført kritik af det arbejde, der er gjort med forbedring af boligstandarden; der er særlig fremført 2 punkter, som er overordentlig væsentlige. Det hævdes, at man ikke har fundet frem til de rigtige planløsninger; endvidere at boligerne er for dyre i anskaffelse.

Det sidste spørgsmål er lettest at besvare. De eksempler, der har været fremført på dyre boliger, har som regel været boliger, hvor samtlige materialer er blevet

udsendt her fra Danmark, og husene i Grønland opført af udsendte fagfolk. D. v. s., at bygningsmaterialerne er indkøbt og forarbejdet hernede i håndværksvirksomheder efter tilbud; men tilbud, der naturligvis har været baseret på de gældende dagspriser og arbejdslønninger i Danmark. Ved udsendelsen til Grønland bliver disse materialer tillagt fragtudgifter i lighed med de fragtudgifter, der også tillægges statens anlægsvirksomhed. I Grønland er husene blevet opført af udsendte fagfolk, og disse fagfolk har en overenskomstmæssig lønning, hvortil der kommer forskellige tillæg, der medfører, at timelønnen ligger betydeligt over, hvad man er vant til at regne med i Grønland. Nok er det rigtigt, at den udsendte fagmands timeløn ikke er væsentligt anderledes end i Danmark, men man skal erindre, at der til denne timeløn tillægges udgifter i forbindelse med rejsen til og fra Grønland, samt at der skal skabes indkvarterings- og bospisningsmuligheder. Endvidere tillæg for dobbelt husførelse, idet hver enkelt udsendt mand får udbetalt et kostpengebeløb, der som oftest indgår i pulje til fælles bospisning. Man kan kort og godt sige, at den færdige bolig i Grønland koster ikke alene, hvad et tilsvarende hus ville koste i Danmark, men derudover tillæg af materialefragt, rejseudgifter og opholds- og kostudgifter for den udøvende fagmand. Det færdigopførte hus overlades til den grønlandske byggherre for de afholdte udgifter, altså materialeudgifter og arbejds løn på baggrund af et dansk prisniveau plus ovenanførte tillæg, og dette er selv efter fradrag af det tilskud, der ydes af boligstøttefondet, en overordentlig stor sum at skulle forrente og afdrage med et grønlandsk indtjeningsniveau. (Det skal dog fremføres, at det hidtil er forholdsvis få boliger, der er opført af indkøbte færdigtildannede materialer. Hovedparten er opført af utildannede bygningsmaterialer indkøbt lokalt i handelens butikker, hvor priserne hidtil er blevet holdt kunstigt nede og endnu ikke har nået et dansk niveau plus fragt.) Hvor opførelsesudgifterne tidligere sjældent oversteg 6-8000 kr. og endnu tidligere ikke 1000 kr., opererer man nu med opførelsessummer fra 20.000 til 40.000 kr., og kommende krav til boligens størrelse, isolering o. s. v. vil give endnu højere summer. Disse beløb kan trods det allerede stærkt forbedrede indtjeningsniveau virke chokerende, og det vil tage lang tid, inden man i Grønland finder det rimeligt og nødvendigt at afholde sådanne udgifter.

Dette er een af de væsentligste årsager til den kritik, der er fremkommet fra den grønlandske befolknings side vedrørende bygningsudgifternes størrelse, og det må vist også erkendes, at det er et punkt, som man ikke helt har forudset i sin tid, da problemerne vedrørende boligstøttefondet blev drøftet i Grønlandskommissionen, idet man på daværende tidspunkt påregnede en væsentlig part af arbejdet i Grønland udført af selvbyggeren og kun med meget lidt hjælp fra faguddannede folk. Men man har her måttet erkende, at dette ikke har kunnet prak-

*Boligkvarter i Godthåb visende de største privathuse i Grønland
smukt placeret på begge sider af en dal.*

tiseres forsvarligt, og det er i dag et udtalt ønske i Grønland, at en overvejende del af boligerne udføres af fagfolk, og med de krav, der stilles til boligens størrelse og konstruktion, har dette også været en naturlig udvikling; men som anført en kostbar udvikling.

I spørgsmålet, om man har fundet den rigtige konstruktion og planudformning af boligerne, er en besvarelse straks betydelig sværere, idet man stort set må sige, at der i dag ikke findes en boligtradition i Grønland, som kan følges og videreudvikles. De grønlandske boliger, tegnede, konstruerede og opførte af grønlænderne selv, giver os ikke det fingerpeg, som kunne være ønskeligt, idet bygherrerens økonomiske omstændigheder hidtil gennemgående har været så ringe, at man simpelthen kun har kunnet skabe den mest nødtørftige ramme om dagliglivet, og i de tilfælde, hvor der har været bedre økonomiske muligheder, har man stræbt efter at efterligne statens tjenesteboliger, uagtet dette ikke har kunnet anses for hensigtsmæssigt, idet både boligvaner og levevilkår for disses beboere er så forskelligartede. Der må sikkert fremover anlægges helt andre, ret radikale synspunkter ved skabelsen af nye boligtyper.

Hvad er det da, den grønlandske byggherre må søge gennemført for at tilfredsstille boligbehovet? Han er simpelthen nødt til at se bort fra enhver sammenligning med statens tjenesteboliger, og han må beklageligvis - trods boligstøtteordningen - stadig tage vidtgående økonomiske hensyn. Det er nødvendigt, at huset ikke bliver 1 m³ større end absolut påkrævet af hensyn til den fremtidige driftsøkonomi. I et land, hvor man i hvert tilfælde i årets 11 måneder og meget ofte hele året må fyre enten i komfur eller kakkelovn, er dette af overordentlig stor betydning, og det er derfor nødvendigt at søge skabt planløsninger, hvor visse af rummene har flere funktioner, uden at der derved skabes en dårligere bolig.

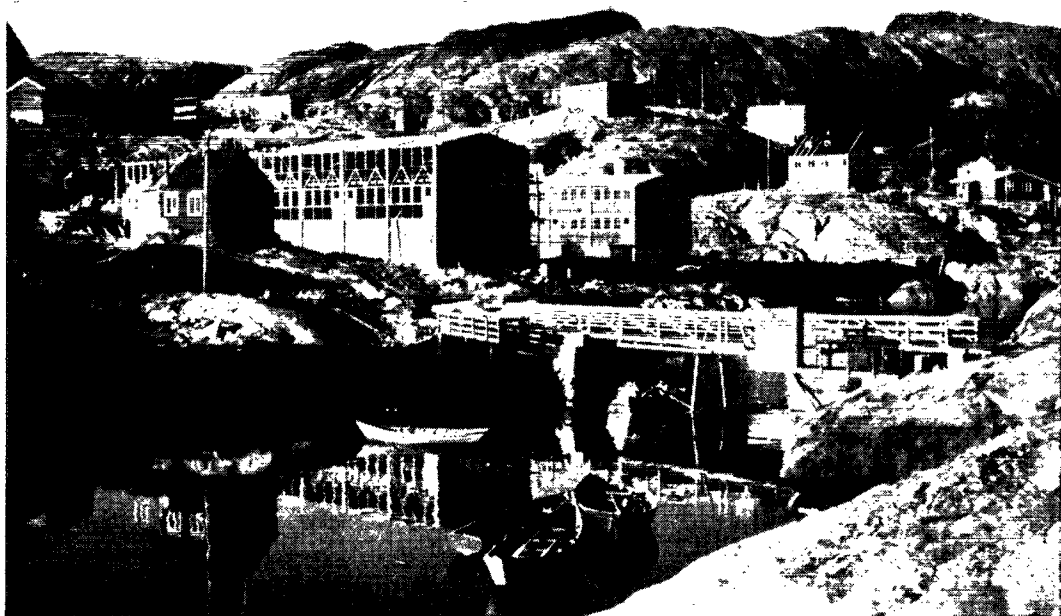
Det er en nærliggende tanke at sige, at enhver grønlandsk bolig bør indeholde et centralrum, der både er køkken og opholdsstue; kun i de allerfærreste tilfælde vil det være økonomisk gennemførligt at adskille disse to funktioner, såfremt der også skal være penge til en virkelig god isolering samt til en soveafdeling med eet eller flere kamre alt efter familiens størrelse.

Man bør søge tilstræbt en udformning af et sådant opholdskøkken, således at det også bliver et hyggeligt opholdsrum. Der foregår meget ofte nu adskillige arbejdsprocesser i køkkenet, som - såfremt køkkenet også skal danne opholdsrum - er uheldige, f. eks. i vintertiden flænsning af sæl, plukning af fugle o. s. v., og disse funktioner bør skydes ud i et bryggersrum, således udformet, at det også er vaskerum, baade for familiens tøjvask og personlige hygiejne. I opholdskøkkenet vil det være muligt at udnytte komfurvarmen hele året, således at huset kun i den allerstrengeste vinterperiode skulle opvarmes ved hjælp af en suppleringsovn.

Muligvis vil tiden være inde til at anvende kedelkomfuranlæg, altså et centralvarmeanlæg med komfuret som kedel. Såfremt en sådan opvarmningsform kunne blive almindelig, er der ingen tvivl om, at vore støberivirksomheder ville være interesseret i at igangsætte en produktion i en standardudførelse beregnet til grønlandsk brændsel.

Med hensyn til forrædsrum og udhusplads har det ofte været fremhævet, at disse er for små i de hustyper, der hidtil er blevet opført. Der har ikke været foretaget nogen tilbundsgående undersøgelse af disse spørgsmål, men efter adskillige rejser i Grønland har jeg fået indtryk af, at behovet for disse rum ikke er så stort, som det i reglen fremhæves.

Sådanne rum skal naturligvis forefindes, men der er ikke råd til at gøre dem større end til et absolut minimum, og med den udbygning af forsyningstjenesten, der har fundet sted, er behovet i og for sig ikke større end det vil være i et tilsvarende hus her i Danmark, idet befolkningen som oftest indkøber mindre portioner regelmæssigt i butikkerne, og dette kan man også påregne finder sted fremover. Opbevaring af fugle, fisk og kød finder som regel sted i fri luft, og man

Rækkehuse i Sukkertoppen ved opførelsen i 1955.

Foto: Ole Skærbo

må sikkert i fremtiden påregne, at der i større byer vil komme frysehuse, hvor man også kan få opbevaret overskudsproviant til senere anvendelse.

Det skulle altså fremover næppe være nødvendigt at sikre sig med større forsyninger, idet det må blive Den kongelige grønlandske Handel eller den private handlendes sag til enhver tid at kunne levere alle nødvendighedsartikler og opbevare disse i hensigtsmæssige lagre.

For redskabsrum er der naturligvis anvendelse, men heller ikke i så stor udstrækning, som det ofte tidligere har været anført. Hovederhvervet, fiskeriet, kræver i og for sig ikke så store rum for opbevaring af redskaber ved selve boligen, idet en væsentlig part af redskaberne opbevares ved båden. Det kan naturligvis være et ønske at kunne afrigge båden og opbevare de mere værdifulde ting i umiddelbar nærhed af boligen, men det mest naturlige ville være, at der ved fiskerihavnene fandtes skure til disse formål, og skabelsen af sådanne lager-skure må være en opgave for kommunerne eller f. eks. fiskeriforeningerne.

På baggrund heraf må man nøje overveje, hvorvidt den tendens, der er overalt i Grønland til at udføre højt tag på husene for at kunne udnytte tagrummet til forråd og redskaber, er rigtig, og om man ikke hellere burde udføre redskabsskure ganske primitive enten i forbindelse med eller umiddelbart i nærheden af husene,

passende på terrænet, således at det ikke kræver større planeringsarbejder. Jeg er alvorligt bange for, at en undersøgelse af de huse, der er opført i de seneste år med højt tag, vil vise, at det er meget få redskaber, man har placeret i overetagen, men derimod, at det ofte bruges som soverum for en del af familiemedlemmerne, og disse soverum er ofte ganske uisolerede og uforsvarlige, f. eks. i brandtilfælde, idet adgangsforholdene som regel er meget primitive.

Med hensyn til *valg af konstruktioner* står man som tidligere anført sikkert overfor en ændring. Tiden er inde til at søge den store anvendelse af træ afløst af andre materialer. Årsagerne hertil er mange, bl. a. er træ overordentlig kostbart og jo i særdeleshed i Grønland, hvor det udover den danske dagspris må tillægges fragtudgifter. Endvidere er der i Grønland et meget stort problem med opbevaring af de betydelige mængder, der år for år sendes ud. Det kniber overalt i byerne med overdækkede arealer til træet, og det er derfor vanskeligt at sikre, at det får den rigtige behandling, inden det anvendes til bygningsbrug. Træet når også sjældent at blive akklimatiseret inden anvendelsen, således at vi er ude for det kolossale svind, som karakteriserer træet i Grønland, og som stiller store krav til dem, der opfører huset, og til reparationer. Endvidere vil den bebyggelses-tæthed, som fremtiden vil medføre i de grønlandske byer, gøre valg af mere brand-sikre materialer nødvendig. Indtil dato har man skullet overholde en bygnings-afstand på 15 m, men spørgsmålet er, om dette også vil kunne praktiseres i fremtiden, idet det vil kræve betydelige arealer til byernes udvidelse, arealer, som vil være overordentlig kostbare at fremskaffe med vejføringer, udsprængninger o. s. v. En mindre bygningsafstand end de anførte 15 m, f. eks. 8 eller 10 m, vil derfor nødvendiggøre anvendelse af mere brandsikre materialer.

I det øjeblik man går over til andre former for bebyggelse end eenfamiliehuse, f. eks. kædehuse eller rækkehuse, som man de sidste par år har forsøgt indført i Grønland, og som man nu spændt afventer resultaterne af, er det absolut nødvendigt at gå over til brandsikre materialer, og med hensyn til disse materialer står vi i dag yderst famlende. Der kan være mange muligheder, f. eks. beton-element-byggeri eller opmuring af huse af isolerende cementblokke, som f. eks. cellebeton-blokke eller lignende, der enten fremstilles i Danmark eller i Grønland (på den virksomhed, der nu er etableret i Godthåb). Opbevaring af disse materialer rundt omkring i byerne vil være nemmere end for træets vedkommende. Om det vil være billigere at udføre huse heraf står i dag uklart, men efter de erfaringer man har med utraditionelt byggeri i Danmark, ganske vist her kontra almindelige murede huse, er de ikke billigere, og prisen for det endelige hus vil sikkert tangere det nuværende træhus; men man har opnået et hus, som er billigere i årlig vedligeholdelse, og som er brandsikkert.

*Boligkvarter i Narssaq, placeret ved primitive boligveje, opført i 1949.
Boligerne indeholder opholdskøkken og 2 soverum samt udhus.*

Nøje knyttet til spørgsmålet om de grønlandske boligbebyggelser er også spørgsmålet om en *bebyggelsesplanlægning* af de større bysamfund. Man har i dag næsten udbygget hovedparten af de større steder, og kun med store økonomiske ofre kan man skabe tilfredsstillende, byggemodne arealer. Den tidligere tendens hos den grønlandske bygherre til at ville placere sit hus højt beliggende med udsyn over land og hav er stadig tilstede, men der er dog en afgjort ændring i dette synspunkt på vej, og flere og flere ser fordelene ved at kunne placere deres boliger så nær ved anlagt vej som muligt, og det er en meget lykkelig udvikling, der her finder sted. Man lægger i dag mere vægt på, at huset er således beliggende, at man nemt og hurtigt kan komme til sin arbejdsplads, og at man ligeledes har forholdsvis nemt ved at skaffe vand, proviant o. s. v. til huse. Det er naturligvis også en afgørende ting for fremtidens udvikling af et vandforsyningsanlæg og en fremtidig renovationsordning, for spildevandsaffledning o. lign., at de nye kvarterer anlægges så samlet som muligt og helst samlet omkring en vejføring. Det er også af denne grund, at man med stor interesse må følge eksperimentet med opførelsen af rækkehuse. Det kan være af afgørende betydning for fremtidens udvikling af

det grønlandske bysamfund, om denne bygningsform vinder indpas, og med de erfaringer, man allerede har på nuværende tidspunkt, kan man sige, at rækkehusideen har mødt overordentlig stor interesse hos kommunalbestyrelserne, der stærkt er gået ind for denne bebyggelsesform, i særdeleshed i Julianehåb og i Sukkertoppen og nu, i 1955, også i Godthåb.

De enkelte byggeinteresserede har også fulgt dette eksperiment med stor interesse, men først i det kommende år vil man høste erfaring for, hvorledes beboerne synes om husformen.

Det er derfor overordentlig vigtigt, at man fra administrationens side gør spørgsmålet om bebyggelsesplanlægning klart og starter en detailplanlægning af de enkelte større steder. Dette arbejde bør formentlig knyttes sammen med et mere omfattende landsplanlægningsarbejde, idet vi vil stå overfor uendelig mange usikre faktorer, såfremt man ikke tager helheden i betragtning. Her kommer jo i særdeleshed spørgsmålene om koncentration af befolkningen op, således at man får det virkelige billede af, hvor koncentreret og effektiv bebyggelsen skal være på de større steder, og dette vil naturligvis igen influere på hele spørgsmålet om opbygning af sundhedstjeneste, skolevæsen, forsynings- og erhvervsvirksomheder. En stor stab af Grønlands tekniske tjeneste bør i virkeligheden indsættes i dette langtidsarbejde; ellers vil vi meget snart stå i den situation, at byerne er planløst udbyggede, og den fremtidige bebyggelse vil blive placeret på må og få muligvis til skade mange år fremover.

Uløseligt knyttet til spørgsmålet om boligerne er også *boligernes udstyr* og derunder, hvad befolkningen på nuværende tidspunkt og fremover økonomisk vil kunne overkomme at anskaffe. Den nuværende forsyningstjeneste med møbler og andet husgeråd kan ikke karakteriseres som fuldt tilfredsstillende selv til dækning af et spartansk udstyr, men den er i en god udvikling. Årsagerne til det nuværende stade er tildels, at der i de grønlandske butikker simpelthen ikke er butiks- og pakhusplads til et virkeligt udvalg, og man må derfor henvises til katalogkøb - en utilfredsstillende løsning - idet det altid må være et almindeligt krav, at køberen til de almindeligste og nødvendigste ting har mulighed for ved selvsyn at se det, han ønsker at købe, og derefter planlægge sine indkøb.

Der er ingen tvivl om, at man i højere grad end nu må ind på hjælp til selvhjælp, således at „halvfabrikata“ til møbler og andet inventar til husene, som man selv kan samle og gøre klar til brug, kan købes i butikkerne. Dette kan organiseres på forskellig måde, og een af de planer, der foreligger, går ud på, at man ved det rehabiliteringscenter, som skulle vokse op ved tuberkulosesanatoriet i Godthåb, skulle have mulighed for på et snedkeri at tilvirke materialer til simple møbler til senere samling, således at man i de enkelte butikker rundt omkring i

landet kunne købe råmaterialerne. Alt dette er endnu i sin vorden, men vil få stor betydning den dag, det bliver alment. Men man må også her ramme en pæl igennem den opfattelse, at når man skal have møbler, skal man absolut have fine, polerede møbler med betræk o. s. v.

Når man skal sammenfatte indtrykket af den grønlandske boligsituation i dag, kan man kun sige, at der foregår en overordentlig stor udvikling og bedring af hele boligsituationen. Der er i årene siden 1953 ved hjælp af boligstøttefondsmidler opført eller under opførelse mellem 600 og 700 huse, der alle er af en bedre kvalitet, end dem, de afløste.

Spørgsmålet er blot, om boligerne er tilstrækkelig gode, har en tilstrækkelig størrelse og den helt rigtige planudformning. Herom kan der stadig være tvivl; men de første år under boligstøtteordningens virkninger har givet værdifulde oplysninger, og man kan derfor bedre nu sætte ind på punkter, hvor man mener, der bør sættes ind. Disse vil i første række være boligens isolering, som driftsøkonomisk spiller en overvejende rolle. I spørgsmålet om ændring af boligens planudformning står man overfor problemet, at befolkningen er af den opfattelse, at boligerne så vidt muligt skal indrettes og ligne statens tjenesteboliger; denne opfattelse bør søges ændret, således at der bliver skabt en grønlandsk boligtradition, en tradition, der er nøje afpasset efter de funktioner, som boligen skal opfylde under de særegne erhvervs- og klimaforhold.